

EL JARDÍ DE QUINT LICINI

MONTSERRAT COMAS I SOLÀ

Els romans varen tenir sempre una gran sensibilitat per la natura. Per aquest motiu les *domus*, les cases de la gent adinerada, solien tenir jardins molt amplis a la part del darrere, amb una gran quantitat d'arbres, plantes i flors.

Els jardins a les cases romanes

El primitiu jardí romà va ser l'*hortus*, l'hort, que solia cuidar la mare de família per cobrir algunes necessitats alimentàries. A partir del segle II aC la casa romana va experimentar un gran canvi amb la creació del peristil. Era un pati amb arbres, plantes i flors rodejat d'un pòrtic amb columnes que, d'alguna manera, permetia que la casa s'obris a l'exterior per tal que la natura hi entrés ordenadament: és el naixement del jardí urbà.

Les restes arqueològiques de la ciutat de Pompeia ens aporten una quantitat d'informació increïble sobre com era la ciutat abans de quedar coberta per la lava. No solament ens permet conèixer les cases i els edificis públics, sinó que també podem saber com eren els jardins de les *domus* abans que aquell 24 d'agost de l'any 79 dC, la lava del Vesubi les sepultés. Gràcies a la conservació dels grans troncs dels arbres calcinats per la lava i de les arrels, calcinades també, s'ha pogut saber quines plantes i quins arbres hi havia en els seus jardins.

La ciutat de Pompeia.

També gràcies als estudis arqueobotànics realitzats en les restes d'aquests jardins pompeians s'ha pogut conèixer quin aspecte podria haver tingut algun d'aquests espais, per exemple l'anomenat *Viridarium*, referit a la zona enjardinada pròpiament dita. Els resultats d'aquestes investigacions ens parlen de dissenys força elaborats, amb arbusts podats a certa altura provocant el tancament voluntari d'alguns espais, la separació d'ambients amb murets i tanques, o la utilització d'enreixats i gelosies fetes amb fusta o canya per assenyalar camins i parterres. També es va provar l'existència d'elements ceràmics de formes semblants a les dels nostres testos, amb flors o plantes vistoses que es distribuïen ordenadament, de forma simètrica, pel jardí, amb la finalitat d'embellir-lo encara més. D'altra banda, era molt usual l'ús de plantes enfiladisses com l'heura i la parra, que s'arrapaven sobre murs i columnes. També eren molt habituals les estaques de fusta per facilitar l'emparrat de les vinyes formant petites gloriotes o pèrgoles per fer ombra, per on passejar a l'hora del sol.

Arbustos podats. Casa delle Venere in Conchiglia.

Una de les espècies que més caracteritzava el jardí romà era la dels arbusts, no solament com a elements per delimitar espais, sinó, i sobretot, podats fent figures geomètriques o animals, en un art que es va denominar en aquella època *ars topiaria* i que va ser creació d'un cavaller amic d'August, anomenat C. Mattius. El jardiner que s'ocupava d'aquesta feina, el *topiarius*, era l'encarregat de retallar els arbusts, sobretot el boix i el xiprer, fent tota classe de formes, com piràmides, cons, o representacions de divinitats, figures humanes, mitològiques, d'animals salvatges, etc. A vegades fins i tot retallava els arbusts dibuixant lletres amb el seu nom o amb el nom de l'amo.

D'altra banda, en els grans jardins de les *domus* senyorials, hi podien haver molts altres elements o architectures, com canals amb aigua, estanys o piscines, fonts i brolladors, avingudes estretes per a una o dues persones, avingudes amples, dites *gestationes*, perquè hi poguessin passar lliteres; gloriotes, hivernacles, templets sobre columnes, etc.

Pintura mural. Casa de Livia a Prima Porta. Museu Nazionale Romano.

Al costat d'aquests jardins planificats, però, n'hi havia també d'altres que mostraven una disposició relativament informal, on les plantes i les flors es distribuïen sense cap projecte preestablert.

Tota aquesta informació tan abundant sobre els jardins en època romana ens confirma el gust dels romans per la jardineria i la natura, però hi ha encara un altre element que assenyala fins a quin punt aquesta afició era important i gairebé exagerada. És el cas d'algunes cases com la *domus* de Livia a Roma o la Casa del Bracciale d'Oro a Pompeia, on les habitacions que donaven al jardí, tenien les parets decorades amb pintures que també representaven jardins, que permeten identificar tota classe d'arbres, plantes, flors, brolladors, ocells i elements arquitectònics col·locats per tot l'espai, en un intent de fer entrar encara més la natura dintre de la casa.

Pintura d'un jardí romà a la Casa del Bracciale d'Oro. Pompeia.

També en els murs que delimitaven el propi jardí, a vegades s'hi pintaven plantes i flors, amb la finalitat de prolongar de manera fictícia l'espai verd més enllà dels límits reals del propi jardí. Gràcies a la conservació de moltes d'aquestes pintures, ara, després de més de vint segles, podem saber com eren realment els jardins en època romana i els arbres, plantes i flors més habituals en aquell moment. Aquestes pintures són, doncs, vertaderes fotografies de l'època.

Arbres, plantes i flors

Quant als arbres que hi havia en els jardins romans, se solien trobar grans espècies que servien per proporcionar molta ombra, com els plàtans, sempre plantats als marges del jardí, al costat dels murs de tancament. El plàtan era l'arbre preferit a Grècia i Roma per poblar els passeigs i els jardins públics. Va ser portat a *Hispania* pels romans i era símbol de la resistència davant les desgràcies de la vida

El xiprer, provinent de l'illa de Xipre, va passar a Creta i d'allà a les costes de la península hel·lènica. A Roma hi degué arribar via Sicília. Els romans consideraven que una plantació de xiprers era el dot d'una filla, ja que la fusta d'aquest arbre era d'un gran valor per la seva utilització en ebenisteria i escultura. També es feia servir per formar cortines de protecció contra la violència dels vents i per delimitar el terme de les finques. Era considerat un arbre màgic i sagrat, i per als grecs era el símbol de la iniciació o la superació de la matèria.

L'olivera, que ja a la Grècia clàssica simbolitzava el temps i es relacionava amb el culte a Cronos, era igualment un dels arbres més comuns. També es troba relacionada amb Atena, deessa del saber, possiblement perquè al saber s'hi arriba mit-

jançant l'estudi i l'observació pacient de les regles de la natura, i l'olivera, com a arbre centenari, hi està directament relacionat. A l'antiguitat, l'olivera tenia un paper important en el món de l'esport, ja que els atletes es feien friccions al cos amb oli, i a més, a Atenes, les corones dels vencedors eren d'olivera.

El pi era un dels arbres més habituals i més típics a tota la Mediterrània. Està relacionat amb el mite de Rea, la mare de Zeus que va ressuscitar Atis en forma de pi. N'hi havia a gairebé tots els jardins mediterranis.

També hi havia una gran varietat d'arbres fruiters: figueres, pomers, perers, pruners, llimoners, codonyers, magraners, avellaners, etc. No hi solien faltar tampoc les espècies arbustives de fulla perenne, que ajudaven a crear un efecte de verdor; algunes d'elles eren triades pel seu valor ornamental: baladres, cireres d'arboç, llorers, murtres o bé l'acant, la cinoglossa o la vincapervinca.

Quant a les flors, hi havia una bona representació d'espècies que no diferien gens de les que tenim actualment. Per exemple, la violeta, una de les flors nobles de l'antiguitat; el lliri, que estava consagrat a Juno i era símbol de l'amor sublim, o la rosa, la flor de Venus, reina de les flors i símbol de l'amor, molt important en els jardins romans.

Hi havia, així mateix, una considerable diversitat de plantes. Era molt freqüent el llorer, un arbre de fulla perenne que en la iconografia d'August sempre és present com a símbol de prosperitat, d'eternitat i de l'autoritat imperial. L'heura, consagrada a Dionís (el déu Bacus dels romans), és símbol d'im-

mortalitat, eternitat i resurrecció ja que conserva, fins i tot a l'hivern, les fulles verdes.

De totes maneres, en els jardins romans no hi havia solament plantes ornamentals, sinó que n'hi havia d'altres que es plantaven especialment per fer-les servir per a altres usos. Per exemple, a tots els jardins hi havia un apartat dedicat a les plantes i herbes utilitzades per cuinar, com el romaní, l'alfàbrega, la farigola, la sàlvia, el fonoll, el gingebre o l'orenga. No s'ha d'oblidar que els hàbits culinaris dels romans estaven basats en un ús molt abundant d'herbes i espècies que utilitzaven sobretot en l'elaboració de salses a les quals aportaven gust i color. No hi havia ni una sola recepta que no portés algun tipus d'herba per potenciar la diferència de sabors.

També hi havia plantes que es feien servir per a l'elaboració de perfums i ungüents, als quals els romans eren tan aficionats. La mateixa paraula *perfum* té l'origen en el mot llatí *per-fumum*, que vol dir a través del fum, i fa referència al fum olorós que desprenien les plantes quan es cremaven habitualment en les cerimònies funeràries i en les ofrenes rituals. El perfum era considerat un producte de luxe, a causa al laboriós i complicat procés d'elaboració que requeria i de la dificultat per obtenir determinades espècies exòtiques que havien d'importar-se de llocs força allunyats. També s'utilitzaven certes plantes i flors per elaborar ungüents o pólvores perfumades que formaven part del tocador de les dones.

I, des del punt de vista terapèutic, en els jardins romans també hi havia una part destinada al manteniment d'un bon nombre de plantes considerades medicinals que es feien servir per

guarir petites malalties mitjançant la infusió o per obtenir-ne extractes que, barrejats amb greix animal o bé amb oli vegetal, servien per preparar unguents que s'aplicaven al cos.

El jardí de Quint Licini

El jardí de Quint Licini es va descobrir l'any 1957, en excavar a l'actual plaça de l'Assemblea de Catalunya. En l'excavació es va trobar un gran espai, interpretat com un jardí, que tenia al centre un estany de planta rectangular de 13,30 m de llargada per 6,30 d'amplada i amb una profunditat d'1 a 1,22 m. Els dos extrems acabaven amb dues exedres semicirculars i en un dels angles hi havia cinc graons que facilitaven la baixada a l'interior.

Aquest jardí formava part d'una gran casa senyorial romana de finals del segle I dC, en una habitació de la qual es va trobar la *tabula hospitalis*, un document en bronze que recull el

Estany del Jardí de *Quint Licini* en el moment en què va ser descobert.

pacte d'hospitalitat celebrat el 8 de juny de l'any 98 dC entre els *baetulonenses* i el patrici Quint Licini Silvà Granià. El fet de trobar aquesta *tabula* a l'interior d'aquesta *domus* ha fet pensar que l'important personatge que hi apareix, anomenat Quint Licini, devia ser, possiblement, l'amo de la casa.

Tabula hospitalis trobada a *Baetulo*, a la casa de Quint Licini Silvà Granià, i datada el 8 de juny de l'any 98.

L'any 2007 el Museu va portar a terme l'adequació museogràfica d'aquest espai per obrir-lo a la visita pública, i es va procedir a l'estudi del jardí i de la piscina per tal de poder saber amb la màxima precisió quin havia estat el seu aspecte i quina vegetació hi havia hagut en aquest jardí fa 2.000 anys, per la qual cosa es va començar per fer anàlisis arqueobotàniques i de pol·len en diverses zones de l'interior de la piscina i del seu voltant.

Aquestes anàlisis, realitzades per un equip dirigit pel Dr. Jordi Tresserras Juan (SERP, Universitat de Barcelona), es varen centrar en l'estudi combinat de macrorestes (llavors i fruits) i microrestes (pòl·lens i fitòlits). Es varen recollir cinc mostres de sediment del terra de la piscina i de les escales que baixen a l'interior i es varen enviar per ser analitzats als Serveis Científico-tècnics de la Universitat de Barcelona.

Els resultats dels estudis arqueobotànics han detectat la presència de diversos indicadors que han proporcionat dades sobre les espècies genèriques dels arbres, plantes i flors que hi hauria pogut haver en el jardí de Quint Licini fa més de vint segles. Els resultats han estat els següents:

L'espectre pol·línic arbori està dominat per pins (*Pinus* spp.), que seria el tipus més abundant en el jardí. El pi, que servia sobretot per donar ombra, antigament estava dedicat a la deessa Cíbele i a Pan, i era considerat una de les coses més belles que hi podia haver en un jardí.

En ordre d'importància segueixen les alzines carrasques (*Quercus ilex-coccifera*) i els roures (*Quercus caducifolis*). Aquests dos arbres, en època antiga, eren considerats sagrats i simbolitzaven la justícia i la força.

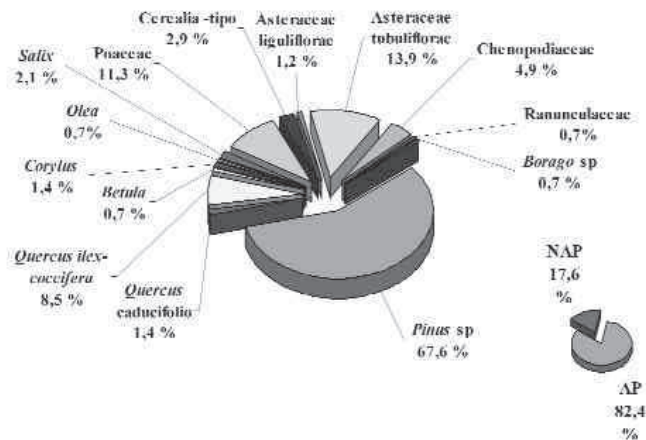
Una altra espècie arbòria que s'ha documentat en aquest jardí és el bedoll (*Betula*). Aquest tàxon devia provenir de les muntanyes més altes de la regió, com poden ser el Montnegre i el Montseny, gràcies a la gran capacitat de dispersió pol·línica

Bedoll (*Betula*).

que caracteritza a aquesta espècie. Malgrat això, i malgrat que el pol·len de bedoll pot recórrer grans distàncies, també és molt possible que estigués plantat com a espècie ornamental en alguns jardins de la ciutat, com aquest que estem estudiant. A més, és absolutament imprescindible, en parlar d'aquest arbre, constatar la similitud del seu nom llatí, *betula*, amb el nom de la ciutat romana de *Baetulo*. Aquesta casualitat no pot deixar de fer-nos pensar que potser la presència relativament abundant en època romana d'aquest tipus d'arbre a la ciutat, va propiciar que acabés donant-li el nom amb el qual ha passat a la història.

L'olivera s'ha constatat en quantitats molt mínimes igual que la poca presència de salzes (*Salix* spp.), ambdós provinents dels boscos de ribera. Quant als arbres fruiters, les anàlisis només han documentat la presència de l'avellaner (*Corylus*).

Els resultats respecte a les plantes no aporten novetats significatives, ja que tots els tàxons pertanyen a herbes molt comuns en els assentaments humans. Sí que és rellevant la presència de les asteràcies, ja que aquest tipus presenta flors molt vistoses que se solen utilitzar en jardineria, com per exemple les margarides, que s'han trobat majoritàriament en aquest jardí. La paraula *margarita* ve del grec a través del llatí i significa *perla*. En el fòrum romà, en època republicana hi havia el *Porticus Margaritaria*, dominant la zona, i el seu nom era degut als mercaders de perles que hi tenien les seves tendes.

També de la mateixa família de les asteràcies s'ha documentat la presència de diverses espècies: la camamilla, una planta que simbolitza la resistència a les dificultats; la calèndula, el nom de la qual prové del llatí *Calendae* (calendari) que designa el primer dia de cada mes; i el crisantem, una flor que representa la sobrietat, la noblesa i l'honestat.

Encara que amb menys abundància, també s'ha constatat la presència d'una sèrie de plantes amb flors molt vistoses, com les anemones, el matallops blau, l'aliguenya o guants de la Mare de Déu, les vidalbes i les englantines.

El fet que els pòl·lens de totes aquestes plantes no es dispersin per l'aire, sinó que ho fan a través dels insectes, indicaria que totes elles podrien haver-se trobat *in situ*. A més, en ser flors tan boniques i vistoses, donaven una gran varietat de color als parterres del jardí de Quint Licini.

D'altra banda, la presència, encara que no gaire abundant, de la borraïna (*Borago*) i la dispersió del seu pol·len a través dels insectes, confirmaria que aquest tipus de plantes també es

deven trobar *in situ* o en algun lloc molt proper. Concretament la borraïna, encara que no sol ser una planta de jardí, sí és molt habitual en els horts, ja que les seves fulles s'aprofiten com a verdura.

Finalment, cal remarcar la presència de *Cyperaceae* i de crisofícies, que són indicadors d'humitat, com els joncs, que s'associen sempre a la presència d'aigua. És lògic pensar que, havent-t'hi un estany tan gran al mig del jardí de la casa de Quint Licini, hi havia d'haver plantes aquàtiques, bé a l'interior com un element d'embelliment, o bé que haguessin crescut al voltant.

Herbes medicinals per cuinar

Ja hem dit que gairebé tots els jardins romans tenien una petita zona dedicada al cultiu de plantes o herbes destinades a usos no ornamentals. En les anàlisis realitzades al jardí de Quint Licini, s'ha detectat la presència d'algunes plantes o herbes que se solien utilitzar en medicina casolana per elaborar petits remeis, com per exemple la camamilla, que es prenia en infusió per curar trastorns digestius; la calèndula, utilitzada en forma d'ungüent com a cicatritzant i per a diferents malalties de la pell; i la borraïna, de la qual s'extreia un oli que es feia servir com a diürètic i per treure la melancolia i animar l'esperit. Aquesta mateixa planta aromàtica també se solia menjar, ja cuinada com una verdura bullida o crua servida com una amanida.

Com a conclusió de tots aquests resultats, en podem extreure una constatació i és el fet de comprovar que els tipus d'arbres i plantes que s'han documentat en el jardí de Quint Licini són els mateixos que ara coneixem i que encara segueixen ador-

nant els nostres jardins. D'alguna manera, la natura es perpetua al cap de més de vint segles, gràcies al clima i a les condicions geogràfiques.

Bibliografia

AA.DD. (2005). *Jardins d'Empúries. La jardineria en època romana*. Empúries: Museu Arqueològic d'Empúries.

CIARALLO, Annamaria (2002). *Il giardino pompeiano*. Napoli: Electa.

CIARALLO, Annamaria (2006). *Pompei Verde*. Napoli: Electa.

MAZZOLENI, Donatella (2004). *Domus. Pittura e Architettura d'illusione nella casa romana*. Roma: Ed. Arsenale.

SEGURA MUNGUÍA, Santiago (2005). *Los jardines en la antigüedad*, Universidad de Deusto.